

права під час війни посилає яскраве повідомлення про цінності, які підтримує країна. Суспільство, яке цінує верховенство права та права людини, з більшою ймовірністю сприйматиметься як легітимне та гідне довіри навіть під час кризи.

Підсумовуючи важливо зазначити, що верховенство права під час воєнного стану є складним поняттям. Виклики, пов'язані з воєнним станом, ускладнюють реалізацію верховенства права. Проте підтвердження верховенства права під час війни є важливим. Підтвердження принципу демонструє відданість правам людини та верховенству права, а також посилає повідомлення про легітимність і надійність навіть під час війни. Додержання принципу верховенства права під час війни посилає чітке повідомлення про цінності, які підтримує країна. Суспільство, яке цінує верховенство права та права людини, з більшою ймовірністю сприйматиметься як легітимне та гідне довіри.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-298-5-14>

ПОЗИТИВНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЄСПЛ

Бадида Андріанна Юрївна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Гартман Мар'яна Тарасівна

*кандидати юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Права людини у XXI столітті слід розуміти як безпосередньо діюче право. Таку формулу закріпив Основний Закон ФРН 1949 року, встановивши, що для трьох гілок влади права людини є обов'язковими «як безпосередньо діюче право». На державу покладаються обов'язки як негативного, так і позитивного характеру. Доктрина позитивних

зобов'язань держави як категорія належить поки що до найбільш нерозроблених у науці проблем.

Європейський суд з прав людини поступово виробив доктрину позитивних зобов'язань держави. Згідно неї першою характеристикою позитивних зобов'язань держави є схвалення необхідних заходів, які на практиці вимагаються від національних публічних властей для захисту права, точніше вжити необхідних заходів для захисту права, зокрема, схвалити розумні і відповідні заходи з метою захисту прав індивідів. Такі заходи можуть бути правовими (judicial), коли держава видає правові санкції для фізичних осіб, які порушують права людини, однак, вони можуть складатися з практичних заходів. Перешкода як факт може порушувати права людини, встановлені Конвенцією, так само як і юридична перешкода (наприклад, неврегулювання певного питання). Усунення таких перешкод вимагає здійснення позитивних зобов'язань.

Позитивні зобов'язання, які завжди властиві для публічних властей, впливають із комбінації нормативних положень і загального принципу верховенства права або «держави, заснованої на верховенстві права», який розглядається Судом як «основоположний принцип Конвенції» і який притаманний всім її статтям. Виходячи з цього, позитивні зобов'язання переслідують мету – ефективне застосування Європейської Конвенції і ефективність тих прав, яким вона забезпечує захист (суд неодноразово підкреслював, що «Конвенція покликана гарантувати права, які не є теоретичними або ілюзорними, а права, які є практичними і реальними»). Відтак, у будь-якій справі позитивні зобов'язання властей є присутніми у забезпеченні матеріальних умов і судових механізмів для справжнього здійснення прав людини, захищених Конвенцією¹.

Ще один важливий момент: зазвичай, вважається, що позитивні і негативні зобов'язання є абсолютно відмінними, більше того – вважається, що позитивні зобов'язання є додатковими до негативних. Практика ЄСПЛ неоднозначно окреслила позицію Суду з цього питання, запропонувавши, по суті, "третій підхід", який у рішеннях у справі «Пла і П'юнсерно проти Андорри» (2004 р.) проявився в такий спосіб: «Власті Андори не можуть бути притягнуті до відповідальності за будь-яке втручання до приватного і сімейного життя заявників більше, ніж держава Андорра може бути притягнута до відповідальності за порушення будь-якого позитивного зобов'язання щодо забезпечення

¹ Positive obligations under the European Convention on Human Rights A guide to the implementation of the European Convention on Human Rights Jean-François Akandji-Kombe Human rights handbooks. No. P. 6–8. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168007f4d>

ефективної поваги до сімейного життя»². Іншими словами, йдеться про загальний тип порушення Конвенції, який не "вписується" як відмова від одного з наведених видів зобов'язання. Слід погодитися, що кожне порушення Конвенції може бути результатом недотримання з боку держави зобов'язання, яке може бути тільки позитивним, або водночас і позитивним, і негативним³.

Проблема розуміння сутності і окреслення меж позитивних зобов'язань держави постала і в практиці ЄСПЛ. Як уже було відзначено, хоча текст Конвенції акцентує на громадянських і політичних правах, практика Суду засвідчила розуміння ним значення позитивних зобов'язань держави. Слід погодитися, що загальною юридичною підставою позитивних зобов'язань держави в межах європейської системи правозахисту виступає ст. 1 «Зобов'язання поважати права людини» Європейської конвенції, в якій прямо вказується, що держави гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, передбачені Конвенцією. Практика Європейського суду свідчить, що ця стаття виступає не просто «основою» всієї конвенційної системи, а самостійним джерелом загальних зобов'язань держави в галузі прав людини, у тому числі юридичною підставою позитивних зобов'язань⁴.

Варто навести приклад рішення ЄСПЛ у справі «Осман проти Сполученого Королівства» (1998 р.), в якому заявники скаржилися на те, що Сполучене Королівство не забезпечило захисту права на життя для другого заявника та його покійного батька. У рішенні відзначається (підкреслення автора):

«115. Суд зазначає, що перше речення статті 2 (1) зобов'язує державу не лише утримуватися від умисного та незаконного позбавлення життя, а й уживати відповідних заходів для захисту життя тих, хто перебуває під її юрисдикцією. Сторони погоджуються з тим, що зобов'язання держави у цьому відношенні виходить за межі її основного обов'язку із захисту права на життя, що забезпечується запровадженням ефективних кримінально-правових норм, які стримують від вчинення правопорушень проти особи за допомогою правоохоронного механізму, призначеного для запобігання порушенню таких норм, припинення цих

² Case of Pla and Puncernau v. Andorra (Application no. 69498/01). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61900>

³ Positive obligations under the European Convention on Human Rights A guide to the implementation of the European Convention on Human Rights Jean-Francois Akandji-Kombe Human rights handbooks. No. P. 10. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168007ff4d>

⁴ Христова, Г. О. Позитивні зобов'язання держави у сфері прав людини як новий напрям дослідження у вітчизняній теоретичній юриспруденції. *Вісник Академії правових наук України* : зб. наук. пр. / Акад. прав. наук України. X. : Право. 2012. № 2(69) С. 37.

порушень та покарання за них. Таким чином, присутні в Суді погодилися з тим, що зі статті 2 Конвенції, за певних чітко визначених обставин, може також впливати позитивний обов'язок органів влади вживати превентивних оперативних заходів із захисту людини, життю якої загрожують кримінальні дії з боку іншої особи. Межі такого зобов'язання є предметом спору між сторонами.

116. На думку Суду, якщо зважати на труднощі, з якими пов'язані поліційні заходи з охорони правопорядку в сучасному суспільстві, на непередбачуваність людської поведінки та на оперативність вибору, який має бути зроблений стосовно пріоритетів і ресурсів, тлумачення зазначеного зобов'язання має бути таким, що не покладає нездійснений і непропорційний тягар на органи влади (підкреслення автора). Отже, не кожний стверджуваний ризик для життя може означати конвенційну вимогу для органів влади вжити оперативних заходів з недопущення матеріалізації такого ризику. Доречно також зазначити необхідність дбати про те, щоб поліція здійснювала свої повноваження з контролю та запобігання злочинності у спосіб, який повністю відповідає належній правовій процедурі та іншим гарантіям, які встановлюють законні межі стосовно їхніх дій з розслідування злочинів і притягнення правопорушників до суду, включаючи гарантії, передбачені статтями 5 і 8 Конвенції»⁵.

Суд неодноразово підкреслював у рішеннях, що незважаючи на те, що однією з найважливіших цілей багатьох статей Конвенції визначено захист особи від довільного втручання з боку публічної влади, можуть виникати також і "позитивні" обов'язки (positive obligations), необхідні для забезпечення поваги відповідних прав. По суті, ефективне здійснення прав на цілий ряд свобод залежить не лише від виконання державою своїх зобов'язань щодо невтручання, але може також вимагати вживання низки позитивних заходів щодо захисту навіть у сфері міжособистісних відносин. ЄСПЛ зробив висновок про наявність позитивних зобов'язань у таких випадках: а) необхідно стежити за дотриманням справедливого балансу між інтересами суспільства в цілому і інтересів приватної особи; б) обсяг зобов'язань залежить від ситуації, яка склалася в кожній із держав-учасників Конвенції, від складностей, які постають при управлінні сучасним суспільством, а також від вибору необхідних пріоритетів та використовуваних у зв'язку з цим ресурсів; в) зобов'язання не слід тлумачити в такий спосіб, щоби накладати на органи державної влади вирішення нездійснених або невиправданно складних завдань⁶.

⁵ Osman v. the United Kingdom (1998). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-163886>

⁶ Case of Rees v. the United Kingdom (Application no. 9532/81). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57564>

Конструкції «позитивних» і «негативних» зобов'язань держав у сфері прав людини не є прийнятними. У назві статті 1 Конвенції вживається інший підхід і інша юридична конструкція – «зобов'язання поважати права людини»⁷. «Зобов'язання поважати», власне «повага» до прав людини охоплює обидва види обов'язків держави: і негативні, і позитивні. Навіть теоретично, там де правова норма містить заборону, то з цього не випливає лише обов'язок «утриматися», а й також обов'язок «припинити порушення» та обов'язок «відновити право людини».

Права людини в сучасних умовах слід сприймати як безпосередньо діюче право, яке забезпечується системою позитивних обов'язків держави.

Дихотомія «позитивних» і «негативних» обов'язків держав у сфері прав людини не відповідає сучасним уявленням щодо обов'язків держави у сфері гарантування прав людини.

У статті 1 ЄКПЛ вживається інший підхід і інша юридична конструкція – «гарантувати кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, права і свободи, визначені Конвенцією». Зобов'язання «гарантувати» охоплює обидва види обов'язків держави: і негативні, і позитивні.

⁷ Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Rome. 4.11.1950. URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf